

WYBRANE MOTYWY ARCHEOLOGICZNE Z ZAKRESU ARCHEOLOGII ŚRÓDZIEMNOMORSKIEJ NA MONETACH EUROPEJSKICH Z LAT 1990–2005

SELECTED ARCHAEOLOGICAL MOTIFS FROM THE SCOPE OF MEDITERRANEAN ARCHAEOLOGY ON EUROPEAN COINS FROM 1990–2005

Włodzimierz Lajsner

Wydział Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
wlodzimierz.98@wp.pl

ABSTRACT: The role of coins is not limited only to a means of payment, but through the various iconographic and epigraphic contents they contain, coins are also a means of cultural communication. The obverse and reverse of coins are a specific form of image, which includes motifs understood as a repeating decorative element that is also a pattern or an iconographic element expressing specific symbolism and themes. Archaeological motifs reflect archaeological monuments or their elements, and their themes commemorate not only the monument itself, but also related aspects studied by archaeologists, e.g. the broadly understood context. The aim of the considerations was to examine the numismatic form of commemorating and popularizing archaeological heritage on the example of selected motifs referring to monuments of Mediterranean archeology appearing on European coins in the years 1990–2005. First, the motifs were analyzed in terms of the form of their depiction on coins, then the archaeological theme with which the motifs were connected was determined and, on its basis, axiological considerations were carried out, the aim of which was to learn a potential answer to the question – why a given motif was placed on a coin.

KEY WORDS: coins, numismatics, archaeological motifs, Mediterranean archaeology, archaeological monuments

Roli monet nie należy ograniczać wyłącznie do funkcji środka płatniczego, ponieważ stanowią one źródło wiedzy o kulturze, wykazując silny związek z konkretną epoką czy też krajem. Epigraficzne i ikonograficzne środki przekazu na monetach są obecne już od starożytności. W ramach wyobrażeń pojawiały się na nich wize-

runki władców, uwieczniano architekturę, inspirowano się przyrodą, nie brakowało odwołania do wyobrażeń religijnych itp. (Kiersnowski, 1988, s. 19–20; 2006, s. 3–4). Stosowane motywy na monetach są charakterystyczne dla czasów historycznych oraz dla danego terytorium. Współcześnie projektanci monet również czerpią inspiracje ze świata przyrody, przedstawiając motywy roślinne lub zwierzęce, poza tym nawiązują do budownictwa, architektury i sztuki. Projektanci inspirowani są przeszłością, wydarzeniami historycznymi lub postaciami. Interesującą formą tychże nawiązań są motywy inspirowane zabytkami archeologicznymi, uwiecznionymi na monetach.

Celem niniejszego artykułu jest analiza numizmatycznej formy popularyzacji i upamiętniania osiągnięć archeologii śródziemnomorskiej na przykładzie wybranych motywów archeologicznych, takich jak: motyw pozostałości świątyni Hery w Olimpii, motyw słońca z Werginy, motyw plakietki reliefowej w kształcie konnego Scyty z Kul-Oby, motyw fresku z grobowca trackiego w Kazanłyku, obecnych na europejskich obiegowych i okolicznościowych monetach z lat 1990–2005. Podjęte rozważania są próbą odpowiedzi na pytanie, dlaczego na monecie został przedstawiony dany zabytek w postaci motywu¹.

ZAŁOŻENIA METODYCZNE

Jako motywy archeologiczne ujmuję odwzorowanie zabytku archeologicznego: artefaktu lub obiektu czy też ich części składowych w postaci ornamentów czy detali. Ustalenie obecności motywów na monetach, które spełniają przyjętą definicję, było możliwe dzięki stronom internetowym centralnych banków państw europejskich. Każdy wyróżniony motyw został omówiony indywidualnie w ramach powtarzalnego schematu: analiza ikonograficzna, omówienie tematyki motywu oraz znaczenie tematyki motywu. Analiza ikonograficzna pozwalała na określenie sposobu ukazania motywu na monecie i polegała na uwzględnieniu tej strony monety, na której znajdował się motyw – awersu lub rewersu, zaprezentowanej w artykule na fotografii. Oznaczono na niej motyw i inne elementy z nim związane, co pozwoliło na przeprowadzenie analizy jego formy i powiązania z nim innych treści, takich jak napisy lub kolejne przedstawienia.

Kolejnym aspektem było ustalenie tematyki archeologicznej, do której motyw nawiązuje za pomocą archeologicznej lub powiązanej z nią literatury przedmiotu. Różnorodność i ilość informacji skłoniły mnie do wybrania i usystematyzowania najważniejszych aspektów przedstawionych motywów, jakimi są: kontekst kulturowy lub cywilizacyjny, kontekst występowania lub znalezienia zabytku, informacje dotyczące chronologii oraz informacje odnoszące się do najważniejszych aspektów przeszłości, z jakimi dany zabytek się łączy, a które badają archeolodzy, np. rzemiosło, aspekty

¹ Niniejsza praca jest kontynuacją rozważań podjętych w mojej pracy dyplomowej *Wybrane motywy archeologiczne: prahistoryczne i protohistoryczne na monetach europejskich z lat 1990–2020*, Poznań 2022 i zawężoną tematycznie tylko do motywów śródziemnomorskich.

kultury duchowej, architektura czy budownictwo. Uwzględniłem także datę odkrycia oraz odkrywców danego zabytku. Powiązanie zabytków z danym kontekstem umożliwia poznanie ich znaczenia kulturowego. Pozwala poznać treści, jakie motywy wyrażają i do których się odwołują, często umożliwia rozpoznanie ich symboliki (Lajsner, 2022, s. 9–10).

Uzyskane tą drogą informacje pozwoliły na przeprowadzenie ostatniego etapu rozważań polegających na weryfikacji znaczenia przedstawionego na monecie zabytku dla promocji dziedzictwa archeologicznego². Jest to także próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego dany zabytek został zamieszczony na monecie. Ważne w tych rozważaniach jest założenie, że projektant lub pomysłodawca nie ograniczali się do wartości estetycznych zabytku, ale do jego tematyki o konkretnym znaczeniu i wartości. Weryfikacja została podjęta na podstawie internetowych stron banków centralnych, internetowych stron UNESCO, internetowych stron wystaw muzealnych, opinii badaczy wyrażonych w monografiach, z prac zbiorowych, z katalogów wystaw – źródeł, które zawierały elementy wartościowania opartego na procedurach naukowych (Lajsner, 2022, s. 10).

Podobne cele przyświecały mi w rozważaniach podjętych w tym samym tomie, dotyczących motywów pradziejowych i średniowiecznych na monetach, nieuwzględnionych w niniejszym tekście.

MOTYW I – POZOSTAŁOŚCI ŚWIĄTYNI HERY W OLIMPII

Analiza ikonograficzna

Motyw przedstawiający pozostałości świątyni Hery znalazł się w centrum awersu monety 100-drachmowej z 1997 roku,³ oznaczony na rycinie 1 numerem 1. Skła-

² W ramach punktu 2 i 3 artykułu 1 Konwencji o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (potocznie określanej jako Konwencja Maltańska) z 1992 roku zawarto definicję dziedzictwa archeologicznego zakładającą, że:

2. „[...] należy uznać za przedmiot dziedzictwa archeologicznego wszelkie pozostałości, obiekty i jakiegokolwiek inne ślady ludzkości z minionych epok:

i) których zachowanie i analiza pomogą prześledzić historię ludzkości i jej stosunek do środowiska naturalnego,

ii) dla których wykopaliska i odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i jej środowiskiem są podstawowym źródłem informacji i

iii) które są usytuowane w jakimkolwiek miejscu podlegającym jurysdykcji Stron”.

3. Dziedzictwo archeologiczne obejmuje struktury, konstrukcje, zespoły budowlane, eksploatowane tereny, przedmioty, zabytki innego rodzaju, jak też ich otoczenie znajdujące się na ziemi lub pod wodą, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19961200564/O/D19960564.pdf> [dostęp: 11.03.2023].

³ Na stronie internetowej Banku Grecji podane zostały informacje, że tematyka monety upamiętnia VI Mistrzostwa Świata w Lekkoatletyce w 1997 roku oraz że na awersie monety znalazł się wizerunek świątyni Hery. Nie zostały poruszone informacje ani o kontekście kulturowym, ani o datowaniu, nie podano opisu zabytku czy powiązanego z nim kompleksu całego sanktuarium. Projektantem monety jest

Ryc. 1. Awers monety 100 drachm z 1997 roku (fot. W. Lajsner)

Fig. 1. An obverse of the 100 drachma coin from 1997 (photo by W. Lajsner)

da się z 3 stojących kolumn w stylistyce doryckiej (dwie na bliższym planie, jedna na dalszym) oraz krepidomy, na której owe kolumny stoją. Pod przedstawieniem po prawej stronie widnieje napis ΟΛΥΜΠΙΑ (Olimpia) oznaczony numerem 2, a po lewej stronie napis ΝΑΟΣ ΗΡΑΣ (Świątynia Hery) oznaczony numerem 3. Napis „Olimpia” wskazuje na miejsce pochodzenia, a napis „świątynia Hery” bezpośrednio informuje o zabytku zaprezentowanym na monecie, stanowi jego podpis (Lajsner, 2022, s. 24–25).

Omówienie tematyki motywu

Olimpia⁴ mieści się w północno-zachodniej części Peloponezu w Elidzie (Bernhard, 1976, s. 107), po zachodniej stronie Kladeosu, przy zboczu niewielkiego wzgórza (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 21; Barringer, 2021, s. 34). Obszar Olimpii jest stanowiskiem wielofazowym. Najstarsze ślady obecności człowieka pochodzą z okresu mykeńskiego (Bernhard, 1979, s. 9; 1989, s. 73). Z kolei najstarsze dary wotywnie datowane są na X wiek p.n.e. Igrzyska i kult Zeusa zyskały na znaczeniu w VIII wieku p.n.e., przybierając ogólnogrecki charakter, tym samym wzrosła rola sanktuarium, co potwierdzają znaleziska wotywnie z różnych obszarów Grecji (Bernhard, 1989, s. 73–74, 77). Sanktuarium wielokrotnie było przebudowywane, zachowały się pozostałości budowli pochodzące z różnych epok (Bernhard, 1976, s. 109–110).

Georges Stamatopoulos. Bank of Greece, *The history of the bank of Greece, Drachma, Drachma coins*, <https://www.bankofgreece.gr/en/the-bank/history/drachma/drachma-coins> [dostęp: 21.01.2023].

⁴ Olimpia poszukiwana była zarówno przez francuskich, jak i angielskich badaczy w XVIII wieku. Jej lokalizacja przez długi czas była nieznana, a ustalili ją R. Chandler pod koniec XVIII wieku. Regularne i systematyczne badania przeprowadzili A. Blouet i J. J. Dubois w latach 1824–1829 w trakcie wojny o niepodległość Grecji. W ich trakcie odkopano ruiny, wykonano dokumentację rysunkową, odkryto wiele fragmentów rzeźb (Bernhard 1979, s. 5–6; Papuci-Władyka, 2001, s. 68). Pod koniec XIX wieku i w wieku XX szczególną rolę w badaniach odegrał Niemiecki Instytut Archeologiczny w Atenach (Bernhard 1979, s. 6, 1989, s. 73; Papuci-Władyka 2001, s. 68).

Centrum sanktuarium stanowiło Altis rozciągnięte na planie nieregularnego czworoboku o długości 200 metrów oraz szerokości 175 metrów, obejmujące łącznie 3,5 ha powierzchni. Pierwotnie kompleks otoczony był drewnianym ogrodzeniem, które w końcu IV wieku p.n.e. zastąpiono murem kamiennym. Znajdowało się w nim pięć bram, przy czym główne wejście było we wschodniej części muru południowego (Parnicki-Pudęłko, 1964, s. 21). W jego obrębie znajdowały się liczne świątynie, ołtarze, skarbcce, poza tym teren ten otaczały budynki związane z administracją sanktuarium, hotele, gimnazjony, stadion, hipodrom (Bernhard, 1976, s. 107).

Spośród licznych obiektów obecnych w Olimpii na monecie upamiętniono świątynię Hery (por. Durando, 2006, s. 154; a także Barringer 2021, tab. 11). Była najstarszą świątynią, wzniesioną w północnej części Altis (Bernhard, 1979, s. 10; Papuci-Władyska, 2001, s. 68). Świątynię zbudowano na początku VII wieku p.n.e. (Bernhard, 1979, s. 10; 1989, s. 78). Wykonana została w stylistyce doryckiej. Fundamenty i ortostat świątyni zbudowano z wapienia. Prawdopodobnie wznoszone na nich mury zbudowano z cegły mułowej. Nadbudowa była drewniana, a dachy wykonane z terakotowych dachówek. Na podstawie opisu Pauzanasza niektórzy badacze zakładali, tak jak sugerował geograf, że kolumny perystylu były drewniane, później zastąpione kamiennymi. Jednak opis ten jest podważany i prawdopodobnie kolumny od samego początku były kamienne. Odkryte w XIX wieku pozostałości kolumn pochodzą z okresu rzymskiej przebudowy (Barringer, 2021, s. 68–69). Wymiary pierwotnej świątyni wynosiły 10 × 39,50 m. W VI wieku p.n.e. została przebudowana i wymiary budowli poszerzono do 18,75 × 50 m. Dodano wówczas opistodomos, tworząc zarazem sekos otoczony kolumnadą zewnętrzną. W fasadzie frontальной znalazło się 6 kolumn, tyle samo w tylnej, a 16 po bokach (Bernhard, 1979, s. 10–11; 1989, s. 79–80).

Obiekt pełnił także funkcję skarbcza, w którym przechowywano pamiątki ważne dla Hellenów, takie m.in. jak: łożo Hippodamii, dysk Ifitosa, stół wykonany z brązu, złota i kości słoniowej, na którym układano wieńce zwycięzców, posągi dłuta różnych rzeźbiarzy, m.in. grupę kultową wyobrażającą stojącego Zeusa i siedzącą na tronie Herę, Hermesa z małym Dionizosem i wiele innych dzieł sztuki (Bernhard, 1979, s. 10–11; 1989, s. 80).

Kres funkcjonowania świątyni, podobnie jak kres funkcjonowania sanktuarium łączy się z 426 roku n.e., kiedy to Teodozjusz II w ramach dekretu nakazuje zburzyć wszystkie świątynie pogańskie (Bernhard, 1976, s. 109–110; 1989, s. 80).

Znaczenie tematyki motywu

Doniosłość odkryć w Olimpii i samej Olimpii została wyeksponowana poprzez wpisanie jej w 1989 roku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, na podstawie kryteriów I, II, III, IV, VI⁵.

⁵ „I. stanowi wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka. II. ukazuje znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie lub na danym obszarze kulturowym świata w dziedzinie rozwoju

Spośród licznych sanktuariów w Grecji antycznej największe znaczenie miały sanktuaria w Olimpii, Delfach i na Delos, które należą do najświętszych i najstarszych, pełniących rolę ośrodków panhelleńskich, tym samym cieszących się dużym autorytetem w społeczeństwie greckim (Bernhard, 1989, s. 72). Olimpia jako miejsce o znaczeniu religijnym była w antyku odwiedzana przez tysiące pielgrzymów. Kultowy wymiar tego miejsca sprawił, że Olimpia nosi ślady działalności wielu wybitnych postaci historycznych, będących mecenasami sztuki, którzy opiekowali się sanktuarium i dbali o jego rozwój (Barringer, 2021, s. 1).

Duże znaczenie ma fakt odwoływania się Greków z epoki nowożytnej do kultury antycznej. Odwołania do kultury antycznej Grecji są obecne już od czasów wojny o niepodległość tego kraju (Hamilakis, 1996, s. 121). Pierwsze próby wskrzeszenia igrzysk olimpijskich wiążą się grecką perspektywą narodową, ponieważ Grecy po odzyskaniu niepodległości szukali tożsamości narodowej w dorobku starożytnej Grecji. Przykładem tego mogą być organizowane zawody sportowe w drugiej połowie XIX wieku, które miały nawiązywać do olimpiad z czasów antycznych (Parnicki-Pudęłko, 1964, s. 68). Pierwsze igrzyska o światowym znaczeniu odbyły się w Atenach w 1896 roku, a pomysłodawcą był Pierre de Coubertin, który w 1894 roku w Paryżu założył komitet olimpijski. Współcześnie na wzór starożytnych Greków igrzyska zimowe, jak i letnie odbywają się co 4 lata w różnych krajach (Bernhard, 1979, s. 5) i na wzór starożytnej Grecji jednoczą ludzi na całym świecie. Istota owego pierwowzoru pozostaje symboliczna i praktyczna do dziś.

Natomiast znaczenie samej świątyni Hery należy rozpatrywać w ramach informacji, że jest to najstarsza świątynia w Altis, której skromne pozostałości przetrwały w Olimpii. Jej rola nie ograniczała się wyłącznie do miejsca kultu, ale była także formą muzeum, gdzie przechowywano cenne dary, w tym dzieła sztuki (Papuci-Władka, 2001, s. 68).

W trakcie wykopalisk odkryto liczne dzieła sztuki znajdujące się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Olimpii. Szczególną wagę dla dziedzictwa kulturowego, w tym archeologicznego, mają m.in. Nike Pajoniosa czy posąg Hermesa z małym Dionizosem (Durando, 2006, s. 157).

architektury lub techniki, sztuk monumentalnych, urbanistyki lub projektowania krajobrazu. III. niesie unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej. IV. jest wybitnym przykładem typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości. VI. jest powiązane w sposób bezpośredni lub materialny z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami artystycznymi lub literackimi o wyjątkowym uniwersalnym znaczeniu”. Polski Komitet ds. UNESCO, *Grecja*, <https://www.unesco.pl/?id=271> oraz Polski Komitet ds. UNESCO, kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/kryteria/> [dostęp: 28.01.2023].

MOTYW II – SŁOŃCE Z WERGINY

Analiza ikonograficzna

W centrum awersu monety 100-drachmowej emitowanej w latach 1990–2000 znalazł się motyw słońca z Werginy⁶, zaczerpnięty z larnaksu przypisywanemu królowi Filipowi II. Został oznaczony na rycinie 2 numerem 1. Motyw przedstawia gwiazdę szesnastoramienną, której ramiona wychodzą z centralnie położonego punktu zdobionego rozetą. Przedstawienie zostało dodatkowo otoczone okręgiem wyraźnie oddzielającym go od reszty treści na monecie. Pod wyobrażeniem po prawej stronie monety znajduje się napis ΒΕΡΓΙΝΑ (Wergina) oznaczony numerem 2. Napis jednoznacznie wskazuje na miejsce pochodzenia symbolu i powiązanego z nim zabytku (Lajsner, 2022, s. 34–35).

Ryc. 2. Awers monety 100 drachm z 1992 roku (fot. W. Lajsner)

Fig. 2. An obverse of the 100 drachma coin from 1992 (photo by W. Lajsner)

Omówienie tematyki motywu

Stolicą starożytnej Macedonii⁷ była Ajgaja, która pełniła również funkcje nekropolii, w ramach której pochowano niemal wszystkich królów z rodu Temenidów z wy-

⁶ Na stronie internetowej Banku Grecji zawarto informację, że motyw nawiązuje do słońca z Werginy. Podobnie jak w przypadku pozostałości świątyni Hery w Olimpii nie pojawiają się informacje odnoszące się do kultury, określające datowanie czy choćby ogólny opis motywu i powiązanego z nim kontekstu. Projektantem monety jest V. Sampatakos. Bank of Greece, *The history of the bank of Greece, Drachma, Drachma coins*, <https://www.bankofgreece.gr/en/the-bank/history/drachma/drachma-coins> [dostęp: 21.01.2023]. Informacja o obecności słońca z Werginy na monecie zawarta jest także w rozdziale *The Archaeologist as Shaman the Sensory National Archaeology of Manolis Andronikos* w publikacji *The Nation and its Ruins; Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece* (Hamilakis, 2007, s. 131).

⁷ Określenie „Makedones” jest słowem greckim i oznacza prawdopodobnie górali. Istnieją rozbieżne poglądy dotyczące przynależności językowej Macedończyków. Część badaczy uznaje język macedoński za dialekt języka greckiego, utożsamiając Macedończyków z północnymi Grekami, natomiast inni badacze uznają ten lud za pokrewny Trakom lub Iliryjczykom (Hammond, 1999, s. 31–33; Lengauer, 1999, s. 215).

jątkiem Aleksandra Wielkiego. Obecnie na podstawie znalezisk utożsamia się stanowisko archeologiczne w Werginie z dawną stolicą Macedonii⁸ (Andronicos, 1993, s. 234; Hammond, 1999, s. 22). Manolis Andronikos w latach 1977–1978 w trakcie eksploracji tzw. Wielkiego Tumulusu w Werginie eksplorowały 3 grobowce datowane na IV wiek p.n.e. Zostały one ponumerowane według kolejności ich odkrywania. Numerem I oznaczył grób skrzynkowy, numerem II grób na planie prostokąta i o sklepieniu kolebkowym, a numerem III grób podobny do grobu II, jednakże o mniejszych wymiarach (Hammond, 1999, s. 42–43).

Na podstawie olbrzymich rozmiarów mogiły⁹, wymiarów grobowca II zaliczanego do jednego z największych grobowców macedońskich¹⁰ oraz na podstawie bogatego i unikalnego wyposażenia grobowego zawierającego elementy świadczące o wysokiej randze społecznej interpretuje się, że w grobowcu II pochowano przedstawiciela rodziny królewskiej (Andronicos, 1993, s. 224–226). Grobowiec II odkryty w 1977 roku utożsamiany był przez odkrywcę z grobowcem króla Filipa II Macedońskiego¹¹. Na podstawie naczyń ceramicznych, wyrobów metalowych, stylu architektonicznego grobowca oraz formy malarstwa datuje się go na 3 ćwierć IV wieku p.n.e. (Andronicos, 1993, s. 222–223).

Grobowiec II składał się z dwóch prostokątnych pomieszczeń: komory głównej i znajdującego się za nią przedsionka. Oba pomieszczenia od góry zostały zamknięte sklepieniem kolebkowym¹² (Andronicos, 1993, s. 97). Przedsionek poprzedza reprezentatywna fasada pozorną w typie *templum in antis*, tzn. będąca imitacją fasady świątyni (Andronicos, 1993, s. 106).

Dzięki starannemu zamaskowaniu grobowiec II nie został wyrabowany. Oprócz licznych naczyń ceramicznych i metalowych wykonanych z brązu i srebra, broni oraz ozdób wykonanych z metali szlachetnych w ramach wyposażenia grobowego komory głównej znajdował się złoty larnaks, umieszczony w marmurowym sarkofagu (Andronicos, 1993, s. 119–122). Jego kształt uformowano ze złotych blach w postaci prostopadłościenną skrzynki. Całość konstrukcji spajają nity. Skrzynka jest wsparta na czterech nóżkach w kształcie lwich łap. Pośrodku wieka znajduje się szesnastoramienna gwiazda zwana Słońcem z Werginy. Składa się z regularnie usytuowanych wokół środka szesnastu ramion, ułożonych naprzemiennie w formie dłuższych

⁸ Odkrywcą stolicy starożytnej Macedonii był francuski archeolog Léon Heuzey w 1855 roku. Jego przypuszczenia oparte na obserwacjach terenowych potwierdziły przeprowadzone przez niego prace wykopaliskowe w 1861 roku (Andronicos, 1993, s. 17–20). Jako pierwszy dostrzegł też i odnotował istnienie Wielkiego Tumulusu (Andronicos, 1993, s. 55). Wykopaliska Wielkiego Tumulusu przeprowadził Manolis Andronikos w latach 1976–1980 (Andronicos, 1993, s. 56–83).

⁹ Tumulus o wymiarach 110 m średnicy i 12 m wysokości (Andronicos, 1993, s. 55).

¹⁰ Całkowita długość budowli wynosiła 9,5 m, natomiast wysokość 5,3 m. Wymiary budowli sprawiają, że należy do jednego z największych grobowców macedońskich (Andronicos, 1993, s. 97).

¹¹ Szczegóły argumentacji (Andronicos, 1993, s. 226–231; Hammond, 1999, s. 43–44).

¹² Wymiary komory głównej wynoszą 4,46 × 4,46 m, przedsionka 3,36 × 4,46 m. Różnice w rozmiarach przedsionka i komory oraz to, że sklepienie głównej komory kończy się na ścianie dzielącej obie części, pozwoliło wyróżnić dwie fazy konstrukcyjne grobowca. Komorę główną zbudowano jako pierwszą, a przedsionek dobudowano później (Andronicos, 1993, s. 97).

i krótszych promieni, grubszymi końcami wychodzących z koła pośrodku gwiazdy, a zwięzających się na końcach. Wewnątrz koła znajdowały się dwie rozety – spodnia większa oraz nałożona na nią wierzchnia mniejsza pokryta błękitną emalią. Tym elementem zdobniczym zainspirował się projektant monety (por. Andronicos, 1993, s. 166–167, il. 135). Pozostała powierzchnia larnaksu jest zdobiona rozetami dodatkowo emaliowanymi, stylizowanymi liśćmi, kwiatami. Wewnątrz larnaksu znajdowały się przepalone kości należące do mężczyzny (Andronicos, 1993, s. 168–170; por. Gozdelany, 2014, s. 74).

Natomiast w przedsionku grobowca oprócz naczyń ceramicznych i alabastrowych, broni, złotych ozdób znajdował się również marmurowy sarkofag z larnaksem w środku (Andronicos, 1993, s. 177–197). Kształt larnaksu był taki sam jak larnaksu z komory głównej, jednak o mniejszych wymiarach. Kolejną różnicą jest uboższe zdobnictwo oraz rodzaj gwiazdy zdobiący pokrywę, ponieważ ta była dwunastoramienna, również w formie rozety. Larnaksu nie zdobią motywy roślinne oraz nóżki nie są stylizowane na lwie łapy. We wnętrzu larnaksu znajdowała się złoto-purpurowa tkanina, pokrywająca kości oraz delikatny złoty diadem (Andronicos, 1993, s. 191). Osobę w nim pochowaną zidentyfikowano jako kobietę (Andronicos, 1993, s. 178–179).

Znaczenie tematyki motywu

Stanowisko archeologiczne w Werginie, upamiętnione na monecie przez umieszczenie motywu słońca, zostało wpisane w 1996 roku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO na podstawie kryteriów I i III¹³. Jak podkreśla Andronicos w pracy *Vergina: the royal tombs and ancient city*, Wergina łączona jest z dawną stolicą starożytnego Macedonii, tym samym z postaciami i wydarzeniami historycznymi (Andronicos, 1993, s. 233). Przez wielu archeologów i historyków Wergina uważana jest za kolebkę starożytnego cywilizacji macedońskiej. Znaczenie miejsca potwierdzają obiekty, takie jak wspaniałe pałac czy grobowce (Andronicos, 1993, s. 234).

O znaczeniu odkryć Andronikosa świadczy także fakt, że w podziemiach badanego przez niego kurhanu znajduje się obecnie Muzeum Grobowców Królewskich w Aigai. Wszystkie znalezione przedmioty, pozostałości architektoniczne, malowidła ściennie grobowców znajdują się w bezpiecznym i kontrolowanym środowisku. Muzeum stanowi przykład oryginalnego i nowoczesnego eksponowania odkryć archeologicznych (Hamilakis, 2007, s. 153–157)¹⁴. Odkrycie w 1977 roku grobowca przypisywanego królowi Filipowi II zyskało niesamowity rozgłos, ponieważ tema-

¹³ „I. stanowi wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka. III. niesie unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej”. Polski Komitet ds. UNESCO, *Grecja*, <https://www.unesco.pl/?id=271> oraz Polski Komitet ds. UNESCO, kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/kryteria/> [dostęp: 28.01.2023].

¹⁴ UNESCO, *World Heritage Convention, Archaeological Site of Aigai (modern name Vergina)*, <https://whc.unesco.org/en/list/780/> [dostęp: 30.06.2023].

tyką zainteresowali się ówczesny prezydent Grecji, członkowie ówczesnego rządu, media, a przede wszystkim opinia publiczna (Andronicos, 1993, s. 79–80). Odkryciu towarzyszyły także kontrowersje, ponieważ część badaczy nie przypisuje odkrytego przez Andronikosa monumentu Filipowi II (Hamilakis, 2007, s. 133–134). Jednak znaleziony w nim złoty larnaks jest jednym z najbardziej spektakularnych znalezisk pochodzących ze starożytności. Jego znaczenie potęguje unikatowość (Andronicos, 1993, s. 168).

Rozgłos i duże uznanie uzyskał także sam odkrywca Manolis Andronikos zarówno wśród władz Grecji, jak i w społeczeństwie greckim. Jego wypowiedzi często cytowano na łamach gazet. Był uznawany wręcz za „narodowego archeologa Grecji”, a śmierć badacza w 1992 roku wywołała poruszenie w całym społeczeństwie (Hamilakis, 1999, Yalouri, s. 117, 132–133).

Jak zauważają C. Renfrew i P. Bahn w pracy *Archeologia. Teorie, Metody, Praktyka*, dziedzictwo archeologiczne ma wpływ na kształtowanie tożsamości narodowej. Artefakty lub ich elementy pochodzące ze „złotego wieku” mogą stać się symbolem narodowym i elementem nacjonalizmu (Renfrew, Bahn, 2002, s. 510). Przykładem jest łączący się ze Słońcem z Werginy spór państw Grecji i Macedonii. Grecy dorobek starożytnej Macedonii traktują jako dziedzictwo własnej kultury, a samą krainę geograficzną jako część Grecji. Po rozpadzie Jugosławii, gdy Macedonia (państwo) uzyskała niepodległość, przyjęła jako symbol na godle i fładze narodowej szesnastoramienną gwiazdę wzorowaną na motywie z larnaksu króla Filipa II w Werginie. Poza tym kontrowersje dotyczyły nazwy państwa, które tytułarnie odwoływało się do dorobku starożytnej Grecji. Między państwami doszło do sporu o przywłaszczenie symbolu znakomitego znaleziska (Renfrew, Bahn, 2002, s. 510; Jonovski, 2009, s. 11; Hamilakis, 2007, s. 128–130; Karadzowski, Adamczyk, 2015, s. 32). Spór między oboma państwami o flagę i godło został złagodzony ze strony Republiki Macedonii przez modyfikację z 1995 roku, zmniejszającą liczbę ramion o połowę (Jonovski, 2009, s. 11, 13). Należy zaznaczyć, że motyw słońca z Werginy został upamiętniony nie tylko na monetach greckich. Pojawił się także m.in. na znaczkach pocztowych, medalach, plakatach, koszulkach itp. Poza tym wykorzystano go dla celów marketingowych (Hamilakis, 2007, s. 131).

MOTYW III – PLAKIETKA RELIEFOWA W KSZTAŁCIE KONNEGO SCYTY Z KUL-OBA

Analiza ikonograficzna

W centrum rewersu ukraińskiej złotej monety o wartości 2 hrywien z 2005 roku znalazł się motyw przedstawiający złotą plakietskę reliefową¹⁵, oznaczoną na rycinie

¹⁵ Na stronie Narodowego Banku Ukrainy zawarto informację potwierdzającą, że na rewersie monety o wartości 2 hrywien z 2005 roku umieszczono motyw złotej plakiетки reliefowej w kształcie

3 numerem 1. Motyw przedstawia wojownika scytyjskiego na koniu, zwróconego w prawą stronę. Wojownik trzyma włócznię skierowaną ku dołowi. Pod wyobrażeniem u dołu monety kuliście biegnie napis *Скифське золото* (tłum. Scytyjskie złoto), jednoznacznie wskazując na surowiec, z którego wykonano oddany na monecie zabytek oraz tematykę, jaką są bogato wyposażone w złote wyroby pochówki scytyjskie (Lajsner, 2022, s. 47–48).

Рис. 3. Rewers monety o wartości 2 hrywien z 2005 roku (za Національний банк України)

Fig. 3. A reverse of a 2 hryvna coin from 2005 (after Національний банк України)

Omówienie tematyki motywu

Kurhan w Kul-Oba położony jest w pobliżu miasta Kercz (Artamonow, 1970, s. 69; Machowski, 2013, s. 66). Został przebadany jesienią w 1830 roku¹⁶ (Grakow, 1978, s. 65, Minns, 2010, s. 195). Datuje się go na ostatnią ćwierć IV wieku p.n.e. i zalicza do jednego z najokazalszych pochówków grupy krymskiej kurhanów o silnych wpływach hellenistycznych¹⁷ (Kubczak, 1978, s. 90). Kurhan był złożony i wielowarstwowy, co zapewniało mu trwałość i wytrzymałość. Został przykryty płaszczem z nieobrobionych kamieni. Ponad kamienną warstwą znajdowała się warstwa ziemi

konnego Scyty z Kul-Oba. Tematyka monety upamiętnia scytyjski styl zdobniczy i charakterystyczna dla niego sztukę jubilerską. Dodatkowo zawarto datę badań archeologicznych. Projektantami monety są Volodymyr Demianenko i Roman Chaikovsky. Національний банк України, *Гривня, Нумізматычна продукція, Каталог нумізматычної продукції*, <https://bank.gov.ua/en/uah/investment-coins/souvenir-coins?page=146&perPage=5&search=&from=&to=> [dostęp: 28.01.2023].

¹⁶ Badaczami kurhanu byli P. Dubrux, A. A. Ašika, V. D. Karejše z Muzeum Archeologicznego w Kerczu [Machowski, 2013, s. 66].

¹⁷ Kurhany, pod którymi chowani byli możni scytyjscy, różnią się wielkością i sposobem budowy. Były bogato wyposażone w broń, ozdoby wykonane w stylu zoomorficznym oraz różnego rodzaju importy greckie (Parzinger, 2007, s. 112–113). Scytowie utrzymywali kontakty handlowe z koloniami greckimi na wybrzeżach Morza Czarnego. Ze swojej strony sprzedawali miód, воск, sierść, drewno, bydło, ryby, zboże oraz niewolników. Zaś od Greków nabywali wino z amforami, dzbany do wina, misy do picia, oliwę, pachnidła, maści, a wraz z nimi małe przeznaczony na ich transport naczynia. Szczególną popularnością cieszyły się przedmioty zbytku. Towary greckie przenikały w głąb Scytii (Minns, 2010, s. 205; Parzinger, 2007, s. 85–88).

przykryta drugim płaszczem kamiennym. Całość przykrywała cienka warstwa ziemi. Wewnątrz kurhanu znajdowała się komora grobowa¹⁸, na planie kwadratu przykryta siedmiostopniowym, schodkowym sklepieniem oraz krótki dromos przykryty czterostopniowym sklepieniem (Artamonow, 1970, s. 69; Grakow, 1978, s. 65; Kubczak, 1978, s. 90; Machowski, 2013, s. 66). Wewnątrz komory grobowej znajdował się drewniany malowany sarkofag zajmujący większą część komory, w którym pochowany był mężczyzna, natomiast obok kolejny sarkofag zawierający pochówek kobiety. Przy południowej ścianie grobowca spoczywał kolejny mężczyzna, okreśłany mianem sługi (Artamonow, 1970, s. 69–70; Kubczak, 1978, s. 90, Machowski, 2013, s. 67–68). Mężczyznę pochowanego w sarkofagu określa się różnie: mianem króla (Grakow, 1978, s. 65; Minns, 2010, s. 202) albo wojownika (Kubczak, 1978, s. 90; Machowski, 2013, s. 66).

W ramach wyposażenia grobowego uwagę zwraca duża liczba przedmiotów wykonanych ze złota w stylu zoomorficznym¹⁹ (Artamonow, 1970, s. 90–91). Jerzy Kubczak wskazał na symboliczne aspekty występowania złotych artefaktów w grobach arystokracji scytyjskiej. Surowiec, jakim jest złoto, miał być atrybutem władzy, jej wyróżnikiem, zarezerwowanym dla scytyjskich elit²⁰ (Kubczak, 1978, s. 133–134).

¹⁸ Wymiary komory u podstawy wynoszą $4,6 \times 4,26$ m (Kubczak, 1978, s. 90).

¹⁹ W pochówku męskim znaleziono złotą opaskę, zdobiony uchwyt bicia, osełkę w złotej oprawie, pozłacane nagolennice z brązu, płaską masywną złotą czarę, której brzusec był dekorowany motywami ryb, delfinów, kóz i głowami drapieżników oraz tematyką roślinną. Z kolei złoty naszyjnik, tzw. grzywna, zakończony zdobieniami galopujących koni dosiadanych przez Scytów, umiejscowiony był na wysokości szyi zmarłego. Na jego głowie znajdował się ostro zakończony kaptur z cienkiego filcu, tzw. basztyk, zdobiony dodatkowo naszywkami z cienkich złotych blaszek. Na prawym przedramieniu zmarły miał szeroką bransoletę ozdobioną rozetami i przedstawieniami mitologicznymi związanymi z wierzeniami Scytów. Na obu nadgarstkach mieściły się złote bransolety zakończone przedstawieniami sfinksów. Z kolei w wydzielonej części sarkofagu leżała broń zmarłego, żelazny miecz, którego trzon okuto złotem. Odkryto również goryt ze złotym okuciem, którego jeden element ozdobiono motywem konika morskiego, na drugim elemencie natomiast przedstawiono zwierzęta – gryfa, lwa, jelenia, leoparda, daniela lub kozła (Artamonow, 1970, s. 69–70; Kubczak, 1978, s. 90–91; Minns, 2010, s. 202–204). Obok męskiego pochówku znajdował się pochówek kobiety. Głowa zmarłej zdobiona była diademem wykonanym z elektronu (Artamonow, 1970, s. 70; Minns, 2010, s. 202) oraz dwoma medalionami skroniowymi z głową fidiaszowego posągu Ateny Partenos (Kubczak, 1978, s. 91). Na szyi zmarłej znajdował się naszyjnik zakończony figurami lwów (Kubczak, 1978, s. 91; Machowski, 2013, s. 68; Minns, 2010, s. 202). Na ramieniu kobiety znajdowała się bransoleta z przedstawieniami gryfów, jelenia, natomiast w pobliżu szkieletu – srebrne wrzeciono i lustro z pozłacanym uchwytem, dekorowanym motywem gryfa polującego na jelenia (Artamonow, 1970, s. 71, Minns, 2010, s. 202). W pobliżu zmarłej znaleziono naczynie elektronowe w formie wazy z przedstawieniami Scytów w formie reliefu, na którym wyróżniono cztery przedstawienia (Artamonow, 1970, s. 70–71). Przy południowej ścianie komory grobowej znajdował się szkielet mężczyzny. W jego pobliżu odkryto sześć noży z kościanymi trzonami i siódmy trzon z pozłacanym motywem zwierzęcym (Artamonow, 1970, s. 72). Interpretuje się, że był to sługa zmarłych (Kubczak, 1978, s. 91; Machowski, 2013, s. 68). W południowo-zachodnim narożniku komory znaleziono zagłębienie w podłodze zawierające kości końskie, hełm, nagolenniki. Wzdłuż ściany zachodniej znajdowały się m.in. naczynia – cztery amfory, duży brązowy kocioł z kośćmi barana, srebrna pozłacana misa, pozbawione zdobień srebrne naczynie, trzy srebrne kubki i dwa srebrne rytony.

²⁰ Swoją koncepcję uzasadnił, odwołując się dwóch legend scytyjskich podanych przez Herodota w księdze IV *Dziejów*. Pierwsza legenda wspomina, że za panowania Targitaosa spadły z nieba do krainy

Z niezwykle bogatego wyposażenia grobowego projektant monety wykorzystał w zasadzie skromny motyw plakietki w postaci konnego Scyty (por. Artamonow, 1970, fot. 255), tym samym uznał ją spośród wszystkich znalezionych zabytków za najbardziej reprezentatywną dla świata Scytów. Wewnątrz komory grobowej znajdowały się liczne rozsiane złote tłoczone płytki reliefowe będące częścią garderoby i okrycia. Plakietki przedstawiały: rozety, maski meduzy, głowy menady, głowę Ateny, dwóch Scytów, strzały, sceny braterstwa, hipokampy, gryfy, leżące lwy, męskie głowy ze stylizowanymi fryzurami, Herkulesa walczącego z lwem, śmiejących się młodzieńców, poza tym scenę polowania na zająca, figury tańczących kobiet, siedzącej bogini z lustrem w ręku, ptaki, ryby, pegazy, skaczące zające oraz postać konnego Scyty (Artamonow, 1970, s. 72).

Znaczenie tematyki motywu

Na stronie internetowej Narodowego Banku Ukrainy zostały zawarte informacje nt. znaczenia złotnictwa scytyjskiego dla dziedzictwa kulturowego. Aspekt sztuki jubilerskiej jest znaczący w ramach omawiania okresu scytyjskiego. Przykłady sztuki jubilerskiej odnaleźć można w ramach wyposażenia wielu grobów scytyjskich, jest nim m.in. omówiona złota plakietka z Kul-Oba²¹. Vjačeslav Murzin na łamach katalogu wystawy *Koczownicy Ukrainy* podkreśla, że kurhany scytyjskie na tym obszarze są nieodłącznym elementem krajobrazu Ukrainy i ważną częścią dziedzictwa wpisanego w historię narodu ukraińskiego i tegoż państwa (Murzin, 1996, s. 63–64). Autor zauważa również, że okres scytyjski w historii Ukrainy to czas tworzenia się stabilnych ugrupowań politycznych, które miały kontakt z cywilizacją antyczną. Scytowie z ziem ukraińskich jednocześnie aktywnie uczestniczyli w tworzeniu światowej historii (Murzin, 1996, s. 49). Podobny pogląd zawarł Aleksiej Smirnow w ramach uzasadniania podejmowanej przez niego problematyki w pracy *Scytowie*. Okres scytyjski zaliczył do najświetniejszych w starożytności. Akcentuje znaczenie zmian, jakie zaszły wówczas na dużych obszarach Europy Wschodniej, Azji Środkowej i południowej Syberii. Autor zauważa, że po Rzymianach i Grekach ważne miejsce zajmowali Celtowie i Scytowie. Scytowie byli pośrednikami poszerzania elementów kultury greckiej na obszarach niemających związków z tą kulturą (Smirnow, 1974, s. 7–8).

Scytów złote przedmioty: pług, jarzmo, topór i czara, które zapłonęły ogniem. Kolejna mówi o darach Heraklesa, jakimi były łuk, pas i złota czara przeznaczone dla synów, jakich miał z Echidną. Boskość, która przyszła z niebios, ujawniała się poprzez złoto i ogień (Kubczak, 1978, s. 133).

²¹ Національний банк України, Гривня, Нумізматична продукція, Каталог нумізматичної продукції, <https://bank.gov.ua/en/uah/investment-coins/souvenir=-coins?page146=&perPage5=&search=&from-&to=> [dostęp: 28.01.2023].

MOTYW IV – FRESK Z GROBOWCA TRACKIEGO W KAZANŁYKU

Analiza ikonograficzna

Motyw nawiązujący do fresku umieszczonego w komorze głównej grobowca w Kazanłyku znalazł się na awersie monety 50 stotinek oraz rewersie monety 1,95583 lewa z 2005 roku²². Na rycinie 4 przedstawiającej awers 50 stotinek omawiany motyw oznaczony numerem 1 znajduje się w centrum monety. Ukazuje on postać kobiecą siedzącą na tronie, której prawa ręka sięga w stronę kwiatu róży (na rzeczywistym fresku trzyma dłoń męża), lewą zaś podtrzymuje twarz. Na żadnej z monet nie pojawiają się treści epigraficzne czy inne ikonograficzne powiązane z zabytkiem (Lajsner, 2022, s. 56–57).

Ryc. 4. Awers monety 50 stotinek z 2005 roku (fot. W. Lajsner)

Fig. 4. An obverse of the 50 stotinki coin from 2005 (photo by W. Lajsner)

Omówienie tematyki motywu

Grobowiec w Kazanłyku prezentuje nurt wczesnohellenistycznego malarstwa i budownictwa. Zbudowano go najpewniej u schyłku IV wieku lub w pierwszej połowie III wieku p.n.e. (Oppermann, 1984, s. 154–155). Jak twierdzi L. Żiwkowa, bardzo prawdopodobne, że powstał za panowania trackiego władcy Seuthesa III²³ (Żiwkowa,

²² Na stronach internetowych Narodowego Banku Bułgarii zawarto informację, że na dwóch monetach obiegowej 50 stotinek i okolicznościowej 1,95583 lewa z 2005 roku znalazło się nawiązanie do fresku z grobowca trackiego w Kazanłyku. Projektantami monety 50 stotinek byli Bogomil Nikolov, Petar Stoikov i Vladimir Yossifov, natomiast monety 1,95583 lewa Bogomil Nikolov. Българска народна банка, *Монети в обращение, 50 стотинки, 2005 г.*, https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACCoinCurrency/COIN_2005_50ST_BG (dostęp: 2.02.2023). Българска народна банка, *Възпоменателни монети и банкноти, 1.95583 лева, 2005 г. България – Европейския съюз* https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACCCommemorative/NACCCommemorativeEmissions/NC_2005_02_1_95583_EU_BG (dostęp: 2.02.2023). *Каталог – Монети – Част 2*, s. 178, https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_np_catalogues_coins_p2_bg.pdf [dostęp: 2.02.2023].

²³ Podbój Filipa II Macedońskiego Tracji zapoczątkował na tym obszarze okres hellenistyczny trwający aż do przemiany Tracji w prowincję rzymską. U schyłku IV wieku p.n.e. Seuthes III wyzwolił państwo spod politycznych wpływów Macedonii (Oppermann, 1984 s. 146–148).

1981, s. 43, 58). Grobowiec w Kazanłyku²⁴ zaliczony został do trackich okrągłych grobowców kopułowych (Żiwkova, 1981, s. 29). Grobowiec usytuowano w południowej części nasypu mogiły zorientowanego w kierunku południowym, z wejściem od strony południowej i zbudowanego na poziomie otaczającego terenu (Żiwkova, 1981, s. 32; Oppermann, 1984, s. 151). W ramach konstrukcji wyróżnia się trzy części: przedsionek, dromos, pomieszczenie kopułowe²⁵ (Żiwkova, 1981, s. 32; Oppermann, 1984 s. 151). Pierwszą z nich jest prostokątny przedsionek prowadzący do dromosu, który dalej wiódł do komory grobowej zwieńczonej ulopodobną, dzwonowatą kopułą²⁶ (Żiwkova, 1981, s. 32). W części grobowca pod kopułą pochowano mężczyznę i kobietę, zachowały się tam również resztki drewna i gwoździ żelaznych stanowiące pozostałości sarkofagów (Żiwkova, 1981, s. 28).

W grobowcu freskami ozdobiono ściany dromosu oraz komory grobowej wraz z wieńczącą je kopułą²⁷. Na dekoracyjny wystrój komory i kopuły składają się malowany cokół, ściana nośna, architrav, gzymsy i fryzy. W przypadku ścian dromosu artysta przedstawił sceny ilustrujące zarówno działalność wojskową, jak i dyplomatyczną pochowanego, najpewniej trackiego wodza (Żiwkova, 1981, s. 42). W dromosie na ścianie wschodniej uwieczniono spotkanie dwóch nieprzyjacielskich armii, w trakcie której wojownicy nie walczą, wodzowie zaś stoją naprzeciw siebie i wznoszą miecze na znak powitania. Niewykluczone, że scena przedstawia moment pertraktacji pokojowych (Żiwkova, 1981, s. 38–39). Na ścianie zachodniej zaprezentowano scenę potyczki dwóch wojowników, pozostali piechurzy i jeźdźcy są uzbrojeni i gotowi do walki. Najpewniej oczekują na wynik pojedynku (Żiwkova, 1981, s. 40–41). Prawdopodobnie treści na ścianach grobowca odnoszą się do wydarzeń politycznych z końca IV i początku III wieku p.n.e., kiedy to trwały zmagania trackiego władcy Seuthesa III z Lizymachem (Żiwkova, 1981, s. 43).

²⁴ Grobowiec odkryto 19 kwietnia 1944 roku w trakcie naprawy schronu przeciwlotniczego. W trakcie kopania rowu żołnierze ochrony przeciwlotniczej natrafili na wejście prowadzące do grobowca. Późniejsze badania archeologiczne prowadzili I. Welkow i A. Wasiliew z Muzeum Archeologicznego w Sofii oraz Cz. Czorbadžijski z Muzeum w Kazanłyku (Żiwkova, 1981, s. 17).

²⁵ Wymiary przedsionka wynosiły 2,6 m długości i 1,84 m szerokości; wymiary dromosu: długość 1,95 m, szerokość 1,12 m oraz wysokość 2,24 m; komora grobowca: średnica podstawy 2,65 m i wysokość 3,25 m (Żiwkova, 1981, s. 32).

²⁶ Do budowy grobowca użyto cegły spajanej zaprawą murarską (Żiwkova, 1981, s. 33–34). Wokół wzniesionych ścian grobowca na zewnątrz nagromadzono kamienie i przykryto całość ziemią. Podłogi i korytarz grobowca wyłożono grubą warstwą żwiru pokrytego zaprawą zabarwioną na czerwono (Żiwkova, 1981, s. 34).

²⁷ W ramach omawianego zdobnictwa zastosowano dwie techniki: tempery służącej do barwienia podłóg i ścian oraz techniki freskowej zastosowanej do stworzenia przedstawień figuralnych i motywów dekoracyjnych (Żiwkova, 1981, s. 36). Zarówno w dromosie, jak i w części kopułowej malowidła umieszczono na podkładzie roztworu wapiennego zmieszanego z pyłem marmurowym (Żiwkova, 1981, s. 37). Malowidła pokrywają łącznie 40 m² powierzchni (ściany pomieszczenia kopułowego i dromosu). Nieznany jest twórca fresków (Żiwkova, 1981, s. 35). Spośród barw dominuje kolor czerwony charakterystyczny dla okresu hellenistycznego. Pojawiają się także barwy takie, jak czarna, biała, żółta, brązowa, różowa, błękitna, zielona (Żiwkova, 1981, s. 35–36).

W najniższej części pierwszego dookólnego fryzu kopuły, na dekoracyjnym pasie imitującym architrav pojawiają się na przemian czaszki wołów i rozety (Żiwkowa, 1981, s. 44–45). Powyżej znajduje się wąski gzyms i dalej duża kompozycja wielofiguralna fryzu, która została wpisana między dwa pasy ornamentów. Kompozycja przedstawia ucztę żałobną, co jest częstym motywem sepulkralnej sztuki antycznej. Centralna część kompozycji przedstawia tracką parę małżeńską, która znajduje się naprzeciw wejścia do grobowca (Żiwkowa, 1981, s. 45). Do tej sceny nawiązał projektant monety, przedstawiając kobietę-małżonkę (por. Żiwkowa 1981, il. 2 i 4). Scena ma charakter uroczysty i dostoyny, jest pełna ekspresji, wyraża tematykę pożegnalną, żałobną. Kobieta i mężczyzna siedzą obok siebie na tronach, jednocześnie trzymając się za ręce. Kobieta pochyla głowę w stronę męża (Żiwkowa, 1981, s. 45–46; Operrmann, 1984, s. 153). Poza tym wokół pary znajdują się ich słudzy stojący w szeregu (Żiwkowa, 1981, s. 48–50; Operrmann, 1984, s. 153–154). W wyższej części kopuły, nad kolejnym wąskim pasem ornamentacyjnym imitującym gzyms namalowano drugi dookólny duży fryz, na który składają się trzy rydwany, każdy zaprzężony w parę koni, którymi powozi trzech młodzieńców – każdy z tych trzech motywów przedzielony został jońskimi kolumnami (Żiwkowa, 1981, s. 51). Najwyższą część kopuły zamyka kamienna płyta, ozdobiona ośmiolistną rozetą (Żiwkowa, 1981, s. 52).

Znaczenie tematyki motywu

Grobowiec tracki w Kazanłyku w 1979 roku został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, spełniając kryteria I, III, IV²⁸. Osiągnięcia kulturowe starożytnych Traków są ważne dla narodu bułgarskiego, ponieważ kulturę tracką, z którą zasymilowali się Bułgarzy, uważają za komponent własnej kultury (Żiwkowa, 1981, s. 16).

Opinia L. Angelova zawarta w pracy *Monuments of culture, The Kazanluk Tomb, The Madara Horseman, The Boyana Church, The Rock-cut churches of Ivanovo* (1983), jak i opinia L. Żiwkowej zawarta w pracy *Grobowiec tracki w Kazanłyku* (1981) są zgodne co do znaczenia fresków grobowca, które cechują się wyjątkowością, gdyż zachowały się w dobrym stanie, a przy tym stanowią wybitne osiągnięcie trackiej działalności artystycznej. Nieznany artysta przez odpowiednie środki ekspresji doskonale oddał stany psychiczne i emocjonalne przedstawionych osób, a kompozycja dzieła jest spójna i harmonijna. Freski pozwalają poznać i lepiej zrozumieć trackie życie, kulturę i zwyczaje (Angelov, 1983, s. 5–7; Żiwkowa, 1981, s. 55–56).

²⁸ „I. stanowi wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka. III. niesie unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej. IV. Jest wybitnym przykładem typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajo-brazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości”. Polski Komitet ds. UNESCO, *Bulgaria*, <https://www.unesco.pl/?id=265> oraz Polski Komitet ds. UNESCO, kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/kryteria/> [dostęp: 28.01.2023].

Dodatkowo, jak postuluje L. Żiwkowa, malowidła mogą być ważnym źródłem historycznym, ponieważ przedstawiają najprawdopodobniej autentyczne wydarzenia historyczne. Jak przypuszcza wspomniana autorka, na jednym z fresków przedstawiono króla trackiego Seuthesa III (Żiwkowa, 1981, s. 43, 58–59).

O dużym znaczeniu miejsca świadczą działania mające na celu zabezpieczenie monumentu oraz zawartych w nim fresków. Wyznaczono wokół grobowca strefę buforową w postaci parku, a dostęp do budowli dla zwiedzających jest ograniczony – można zwiedzać zbudowaną kopie obiektu w pobliskim muzeum. Freski zostały oczyszczone i zakonserwowane, dodatkowo zainstalowano klimatyzację, aby zapewnić stałą temperaturę²⁹.

PODSUMOWANIE

Podjęte w niniejszym artykule rozważania na temat wybranych przykładów śródziemnomorskich motywów archeologicznych, jakimi są: pozostałości świątyni Hery w Olimpii, Słońce z Werginy, plakietka reliefowa w kształcie konnego Scyty z Kul-Oba, fresk z grobowca trackiego w Kazanłyku, upamiętnionych na monetach europejskich, były próbą odpowiedzi na pytanie, dlaczego dany motyw archeologiczny znalazł się na monecie w aspekcie jego znaczenia dla dziedzictwa kulturowego.

Podjęta w pierwszej kolejności analiza ikonograficzna awersów lub rewersów monet, na których występowały motywy archeologiczne, umożliwiła rozpoznanie sposobu przedstawiania zabytków archeologicznych. Motywy na wszystkich zaprezentowanych monetach były wyeksponowane w centrum awersu lub rewersu monety. W przypadku monet greckich: 100 drachm z 1997 roku upamiętniających świątynię Hery w Olimpii i 100 drachm emitowanych w latach 1990–2000 upamiętniających słońce z Werginy, pod wyobrażeniem znajdowały się dodatkowe informacje w postaci napisów, pozwalające na identyfikację miejsca lub zabytku. W przypadku monety ukraińskiej o wartości 2 hrywien z 2005 roku napis na monecie odnosił się do tematyki złota scytyjskiego, którą zainspirował się projektant, nie pozwalał jednak na identyfikację stanowiska czy też rodzaju zabytku. W sytuacji monet upamiętniających fresk z grobowca trackiego w Kazanłyku nie znalazły się żadne informacje nawiązujące do przedstawienia.

Omawiając tematykę motywów, na samym początku należy zauważyć, że moneta nie upamiętnia wyłącznie samego zabytku, ale także szeroko powiązany z nim kontekst i inne aspekty badane przez archeologów. Z pozostałościami świątyni Hery łączy się nie tylko tematyka antycznego budownictwa czy architektury, ale także kwestia stanowiska archeologicznego w Olimpii stanowiącego reminiscencję dawnego sanktuarium. W odniesieniu do słońca z Werginy motyw upamiętnia larnaks, na którym się znalazł oraz postać króla Filipa II, który miał zostać pochowany wewnątrz

²⁹ UNESCO, *World Heritage Convention, Thracian Tomb of Kazanlak*, <https://whc.unesco.org/en/list/44> [dostęp: 30.06.2023].

tegoż larnaksu. Oprócz tego motyw ten jest rozpoznawalną ikoną stanowiska archeologicznego w Werginie, utożsamianej z dawną stolicą antycznej Macedonii – Ajjgają. Z kolei złota plakietka reliefowa w kształcie konnego Scyty jest interesującym przykładem sztuki jubilerskiej oraz zoomorficznego stylu scytyjskiego, poza tym łączy się z tematyką wyposażenia grobowego w Kul-Obie – w tym przypadku niezwykle bogate w złote przedmioty. Fresk z grobowca trackiego w Kazanłyku jest przykładem malarstwa okresu hellenistycznego, formą zdobnictwa założeń funeralnych Traków i przenikających tą kulturę wpływów greckich.

Rozpoznana tematyka archeologiczna pozwoliła na powiązanie motywów z dziedzictwem archeologicznym i ustaleniem ich znaczenia. Należy zaznaczyć, że zaprezentowane zabytki są unikatowe i wyjątkowe. Mają znaczenie nie tylko dla danego narodu i stanowią istotną część budowania tożsamości narodowej, jej fundamentów, ale budzą także podziw ludzi na całym świecie. Duże znaczenie ma również kontekst, jaki stanowią inne obiekty czy stanowiska archeologiczne, w ramach których zostały odkryte. Stanowisko archeologiczne w Werginie, w Olimpii czy też grobowiec tracki w Kazanłyku zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, co dodatkowo potwierdza ich duże znaczenie i unikalność w perspektywie dokonań całej ludzkości. W przypadku świątyni Hery i Olimpii mają znaczenie odwołania do igrzysk olimpijskich, w przypadku słońca z Werginy to kwestia znaczenia dorobku antycznej kultury macedońskiej dla współczesnej Grecji oraz konflikt tego państwa z Macedonią o symbole narodowe. W przypadku złotej plakietki reliefowej w kształcie konnego Scyty znaczenie posiada wysoko wyspecjalizowane wytwórstwo scytyjskie oraz jego powiązania ze światem antycznym, będące zarazem dowodem na to, że ziemie ukraińskie w starożytności nie były zacofane względem reszty świata, i że jej ówczesni mieszkańcy aktywnie uczestniczyli w procesie dziejowym. W odniesieniu do fresku z grobowca trackiego w Kazanłyku jest to kwestia mistrzostwa malarstwa, jakie osiągnął nieznany artysta zarówno w wyrażaniu kompozycji, jak i stanów psychicznych oraz emocjonalności, poza tym możliwe, że sceny przedstawione w dromosie, jak i w sali kopułowej uwieczniają rzeczywiste wydarzenia, a tym samym przy niedoborze źródeł pisanych są istotnym źródłem historycznym. Istotne jest to, że Bułgarzy uważają kulturę Traków za część swojego dziedzictwa, tym samym tak wyjątkowy zabytek ma olbrzymie znaczenie dla całego narodu.

Specyfika numizmatycznej formy upamiętniania dziedzictwa archeologicznego polegająca na przedstawianiu konkretnych zabytków archeologicznych lub ich elementów przy jednoczesnym ograniczonym wykorzystaniu epigrafiki sprawia, że elementy ikonograficzne wyrażają treści bardziej złożone, związane z odkryciami archeologicznymi i osiągnięciami w tej dziedzinie, zarazem je upamiętniając. Staralem się wykazać, że zabytki archeologiczne należące do różnych kultur i ukazujące ich osiągnięcia w postaci niekiedy bogatej symboliki, może być wieloaspektowa, a otrzymane wyniki pozwalają sformułować wniosek, że działalność mennisza państw powołująca się na osiągnięcia archeologii jest dowodem na prowadzenie przez nie polityki historycznej.

KATALOG

Zawarte w katalogu informacje dotyczą kraju pochodzenia, nominału, lat emisji, rodzaju emisji (obiegowej lub okolicznościowej), parametrów monety: średnicy, masy i rodzaju stopu, pochodzą ze stron internetowych banków centralnych: Narodowego Banku Bułgarii, Banku Grecji, Narodowego Banku Ukrainy³⁰ oraz z *2019 Standard Catalog of World Coins 1901–2000: 46 Edition*. W ramach katalogu zamieszczone zostały zdjęcia awersów i rewersów monet.

Tabela 1. Monety z motywami archeologicznymi ze strefy śródziemnomorskiej

Table 1. Coins with archaeological motifs from the Mediterranean zone.

Nr	Awers	Rewers
1		
2		

³⁰ Informacje o parametrach technicznych monet czerpię ze stron internetowych banków: Българска народна банка, *Монети в обращение, 50 стотинки, 2005 г.*, https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACCoinCurrency/COIN_2005_50ST_BG [dostęp 2.02.2023]. *Банкноти и монети, Възпоменателни монети и банкноти, Възпоменателни монети*, https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACCCommemorative/NACCCommemorativeEmissions/NC_2005_02_1_95583_EU_BG [dostęp: 2.02.2023]; Bank of Greece, *The history of the bank of Greece, Drachma, Drachma coins*, <https://www.bankofgreece.gr/en/the-bank/history/drachma/drachma-coins> [dostęp: 21.01.2023]; Національний банк України, *Гривня, Нумізматична продукція, Каталог нумізматичної продукції*, <https://bank.gov.ua/en/uah/investment-coins/souvenir-coins?page=146&perPage=5&search=&from=&to=> [dostęp: 28.01.2023]. Fotografie monety ukraińskiej oraz monety bułgarskiej o wartości 1,95583 lewa pochodzą ze stron banków centralnych tychże państw. Pozostałe fotografie są mojego autorstwa.

1. Bułgaria, 50 stotinek, 2005, obiegowa, Φ 22,25 mm, 5 g, CuZnNi; 2. Bułgaria, 1,95583 leva, 2005, okolicznościowa, Φ 40 mm, 20 g, Ag 999; 3. Grecja, 100 drachm, 1997, okolicznościowa, Φ 29,5 mm, 10 g, Cu92Al6Ni2; 4. Grecja, 100 drachm, 1990–2000, obiegowa, Φ 29,5 mm, 10 g, Cu92Al6Ni2; 5. Ukraina, 2 hrywny, 2005, okolicznościowa, Φ 13,92 mm, 1,24 g, Au 999,9.

BIBLIOGRAFIA

- Andronicos, M. (1993). *Vergina; the royal tombs and ancient city*. Atheny: Ekdotike Athenon.
- Angelov, L. (1983). *Monuments of culture, The Kazanluk Tomb, The Madara Horseman, The Boyana Church, The Rock-cut churches of Ivanovo*. Sofia: Sofia Press.
- Artamonow, M. (1970). *Goldschatz der Skythen in der Eremitage*. Prag: Artia, Leningrad: Sowetskij Chudoshnik.
- Bahn, P., Renfrew, C. (2002). *Archeologia. Teorie, metody, praktyka* (K. Lenartowski, tłum.). Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Barringer, J. M. (2021). *Olympia: A Cultural History*. Oxford: Princeton University Press.
- Bernhard, M. L. (1976). *Archeologia Grecji*. Kraków: Nakład Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bernhard, M.L. (1979). *Olimpia*. Warszawa: Arkady.
- Bernhard, M. L. (1989). *Sztuka grecka archaiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Durando, F. (2006). *Przewodnik po zabytkach starożytności; Grecja* (G. Karolewski, tłum.). Warszawa: Arkady.
- Gorzelany, D. (2014). *Macedonia-Aleksandria. Analiza monumentalnych założeń grobowych z okresu późnoklasycznego i hellenistycznego*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Muzeum Narodowe.

- Grakow, B. N. (1978). *Die Skythen*. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Hamilakis, Y. (1996). Antiquities as symbolic capital in modern Greek society. *Antiquity*, 70, 117–129.
- Hamilakis, Y., Yalouri, E. (1999). Sacralising the past: the cults of archaeology in modern Greece. *Archaeological Dialogues* 6(2), 115–135.
- Hamilakis, Y. (2007). *The Nation and its Ruins; Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*. Oxford: University Press.
- Hammond, N. G. L. (1999). *Starożytna Macedonia; początki, instytucje, dzieje* (A. S. Chankowski, tłum.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Jonovski, J. (2009). Coats of Arms of Macedonia. *Macedonian Herald*, 3. Pobrano z: https://en.wikipedia.org/wiki/National_emblem_of_North_Macedonia
- Karadzoski, M., Adamczyk, A. (2015). Najważniejsze problemy Macedonii w procesie integracji z Unią Europejską. *Studia Europejskie*, 2, 27–43.
- Kiersnowski, R. (1988). *Moneta w kulturze wieków średnich*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kiersnowski, R. (2006). Moneta – świadek historii (Biblioteczka Biuletynu Numizmatycznego, Seria Nowa, t. 1). Warszawa: Polskie Towarzystwo Numizmatyczne Zarząd Główny.
- Kubczak, J. (1978). *Kurhany arystokracji scytyjskiej* (Seria Historii Sztuki, t. 9). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Lajšner, W. (2022). *Wybrane motywy archeologiczne: prahistoryczne i protohistoryczne na monetach europejskich z lat 1990–2020*. Maszynopis pracy dyplomowej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. D. Minty-Tworzowskiej. Poznań: Wydział Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Lengauer, W. (1999). *Starożytna Grecja okresu archaicznego i klasycznego*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Michael, T., Schimt, T. L. (2018). *2019 Standard Catalog of World Coins 1901–2000: 46 Edition*. Krause Publications.
- Minns, E. H. (2010). *Scythians and Greeks: a survey of ancient history and archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Machowski, W. (2013). *Kurhany na nekropolach antycznych miast północnych wybrzeży Morza Czarnego*. Kraków: Wydawnictwo Alter.
- Murzin, V. (1996). Nadczarnomorska Scytia. W: W. Nagengast (red.), *Koczownicy Ukrainy: katalog wystawy* (J. Chochorowski, tłum.). Katowice: Muzeum Śląskie.
- Operrmann, M. (1984). *Thraker zwischen Karpatenbogen Und Ägäis*. Leipzig – Jena – Berlin: Urania.
- Papuci-Władyka, E. (2001). *Sztuka starożytnej Grecji*. Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Parzinger, H. (2007). *Die Skythen* (Wissen in der Beck'schen Reihe, t. 2342). München: Verlag C.H. Beck.
- Parnicki-Pudęłko, S. (1964). *Olimpia i Olimpiady*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Smirnow, A. (1974). *Scytowie* (J. Danzygier, tłum.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wasilewski, T. (1970). *Historia Bułgarii*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.
- Żiwkova, L. (1981). *Grobowiec tracki w Kazanlyku* (S. Michalski, tłum.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Bank of Greece, *The history of the bank of Greece, Drachma, Drachma coins*, <https://www.bankofgreece.gr/en/the-bank/history/drachma/drachma-coins> [dostęp: 21.01.2023].
- Bułgarska Narodna Banka, *Vǔzpomenatelni moneti i banknoti, Vǔzpomenatelni moneti*, https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACCommemorative/NACCommemorativeEmissions/NC_2005_02_1_95583_EU_BG [dostęp: 2.02.2023].
- Bułgarska Narodna Banka, moneti w obrotach, 50 stotinki https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NAC-CoinsCurrency/COIN_2005_50ST_BG [dostęp: 2.02.2023].
- Bułgarska Narodna Banka, *Katalog-Moneti- Čast 2*, s. 178, https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_np_catalogues_coins_p2_bg.pdf [dostęp: 2.02.2023].

- Natsional'nyy bank Ukrainy, *Hryvniya, Numizmatychna produktsiya, Katalog numizmatychnoyi produktsiyi*, <https://bank.gov.ua/en/uah/investment-coins/souvenir-coins?page=146&perPage=5&search=&from=&to=> [dostęp: 28.01.2023].
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. Dz. U. 1996 nr 120 poz. 564, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19961200564/O/D19960564.pdf> [dostęp: 11.03.2023].
- Polski Komitet ds. UNESCO, Bułgaria, <https://www.unesco.pl/?id=265> oraz dostęp dnia [dostęp: 28.01.2023].
- Polski Komitet ds. UNESCO, *Grecja*, <https://www.unesco.pl/?id=271>, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/kryteria/> [dostęp: 28.01.2023].
- Polski Komitet ds. UNESCO, kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/kryteria/> [dostęp: 28.01.2023].
- UNESCO, *World Heritage Convention, Archaeological Site of Aigai (modern name Vergina)*, <https://whc.unesco.org/en/list/780/> [dostęp: 30.06.2023].
- UNESCO, *World Heritage Convention, Thracian Tomb of Kazanlak*, <https://whc.unesco.org/en/list/44> [dostęp: 30.06.2023].

SELECTED ARCHAEOLOGICAL MOTIFS
FROM THE SCOPE OF MEDITERRANEAN ARCHAEOLOGY
ON EUROPEAN COINS FROM 1990–2005

S u m m a r y

European circulation and commemorative coins issued in the years 1990–2005 commemorate the archaeological heritage relating to the archeology of the Mediterranean zone. Through selected archaeological motifs, such as the remains of the temple of Hera in Olympia, the sun from Vergina, a relief plaque in the shape of an equestrian Scythian from Kul-Oba, and a fresco from a Thracian tomb in Kazanlyk, it was possible to analyze the numismatic form of commemorating the archaeological heritage. The considerations included an analysis of the form of presenting motifs on the coin, an analysis of the subject matter, which included the most important aspects and the broad context with which these motifs are connected, which further enabled consideration of the significance of these archaeological monuments. Based on a multi-aspect analysis, it was possible to formulate a statement that the motifs on the coins were carefully selected and that this selection was not limited only to the aesthetic values of a given archaeological monument. The monuments and their contexts discussed are of great importance for heritage, which is supported by considerations relating to the archaeological literature on the subject. Bulgaria, Greece and Ukraine, as modern nation states, reach back to the legacy of ancient cultures and treat it as a building block of their own identity. Although nation-states use archaeological heritage for a variety of purposes, it should not be forgotten that the monuments in question arouse admiration among people from all over the world. Through a small image, the numismatic form of commemorating archaeological heritage deserves special attention because it allows the expression and popularization of complex archaeological topics.